

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ПРАБАТЬКІВ ТА ОНУКІВ У СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНИХ РЕАЛІЯХ

FEATURES OF THE INTERACTION OF GRANDPARENTS AND GRANDCHILDREN IN MODERN SOCIAL REALITIES

У статті розглядається проблема взаємодії прабатьків і онуків у сучасному світі. Окреслено специфіку їхнього впливу залежно від типу сімейної структури: традиційної, нуклеарної, неповної та міжкультурної. Показано, що прабатьки можуть виконувати різні функції – від носіїв культурних і моральних традицій до стабілізуючого чинника у кризових ситуаціях. Проаналізовано типологію внутрішньосімейних ролей прабатьків: «мудрий наставник», «помічник», «психологічна підтримка», «сторож моральних норм» і «відсторонений спостерігач». Показано, що вибір ролі зумовлюється особистісними якостями, соціальним статусом і взаєминами з батьками дитини. Окрема увага приділяється суперечливим аспектам впливу: надмірне домінування бабусь, особливо з боку матері, може призводити до невротичних порушень у дітей, тоді як оптимальна позиція прабатьків потребує усвідомлення власної ролі та гармонійної взаємодії з молодшими поколіннями. Наведено функції прабатьків: «присутність», «сімейної національної гвардії», «збереження сімейної історії» та «арбітрів», які забезпечують передачу цінностей, моральних норм і підтримку стабільності в сім'ї. У контексті соціалізації прабатьки виступають емоційними опорами, зберігачами традицій і моральних норм, носіями життєвої мудрості. Вони сприяють розвитку когнітивних і комунікативних навичок дитини, формуванню поваги до старших і готовності до співпраці. Ступінь їхнього впливу залежить від рівня залученості, якості відносин з батьками, культурних і соціальних особливостей. Прабатьки виконують функції збереження культурних традицій, моральних норм і духовних практик. Вони стають для дитини островцем спокою, забезпечують почуття довіри та допомагають усвідомити власне коріння. Прабатьки є важливими агентами первинної соціалізації, забезпечують міжпоколінську спадкоємність та відіграють ключову роль у зміцненні гармонії сімейних стосунків, формуванні моральних і культурних орієнтирів дитини.

Ключові слова: прабатьки, онуки, сім'я, взаємодія, внутрішньосімейні ролі.

The article considers the problem of interaction between grandparents and grandchildren in the modern world. The specifics of their influence are outlined depending on the type of family structure: traditional, nuclear, incomplete and intercultural. It is shown that grandparents can perform different functions – from bearers of cultural and moral traditions to a stabilizing factor in crisis situations. The typology of intra-family roles of grandparents is analyzed: "wise mentor", "helper", "psychological support", "guardian of moral standards" and "detached observer". It is shown that the choice of role is determined by personal qualities, social status and relationships with the child's parents. Special attention is paid to contradictory aspects of influence: excessive dominance of grandmothers, especially on the mother's side, can lead to neurotic disorders in children, while the optimal position of grandparents requires awareness of their own role and harmonious interaction with younger generations. The functions of grandparents are given: presence, family national guard, preservation of family history and arbiters who ensure the transmission of values, moral norms and maintenance of stability in the family. In the context of socialization, grandparents act as emotional resistances, keepers of traditions and moral norms, bearers of life wisdom. They contribute to the development of the child's cognitive and communicative skills, the formation of respect for elders and readiness for cooperation. The degree of their influence depends on the level of involvement, the quality of relations with parents, cultural and social characteristics. Grandparents perform the functions of preserving cultural traditions, moral norms and spiritual practices. They become an island of peace for the child, provide a sense of trust and help to understand their roots. Grandparents are important agents of primary socialization, ensure intergenerational continuity and play a key role in strengthening the harmony of family relationships, the formation of moral and cultural guidelines for the child.

Key words: grandparents, grandchildren, family, interaction, intra-family roles.

УДК 159.922

DOI <https://doi.org/10.32782/hbts.76.48>

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Скворчевська Є.Л.

к.психол.н., доцент кафедри прикладної психології

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Постановка проблеми. Вивчення психологічних аспектів взаємодії прабатьків і онуків у сучасних соціальних реаліях є актуальним у зв'язку з низкою соціальних, культурних і демографічних змін. Сучасне суспільство характеризується зміною структури сім'ї. З'являються багатопокілінні сім'ї, у яких прабатьки відіграють значну роль у вихованні онуків. Така тенденція пов'язана з міграцією батьків, зайнятістю, економічними труднощами та зростанням кількості неповних сімей.

Збільшення тривалості життя сприяє тому, що прабатьки залишаються активними учасниками

життя сім'ї протягом тривалого часу. Допомога у вихованні онуків з боку прабатьків, з одного боку, створює нові можливості для міжпоколінської взаємодії, а з іншого – стає причиною конфліктів і непорозумінь. Глобалізація та цифровізація також впливають на взаємодію поколінь. Сучасні діти ростуть в умовах інтенсивного технологічного прогресу, що може посилювати розрив між їхніми інтересами та досвідом прабатьків.

Мета статті – вивчити психологічні аспекти взаємодії прабатьків і онуків у сучасних соціальних реаліях.

Прабатьківство вивчали такі вітчизняні вчені: О. Козаченко, Е. Кадебська, О. Проскур'як, І. Фаловська та інші, а також зарубіжні: Дж. Робертсон та інші.

Виклад основного матеріалу дослідження.

В останнє десятиліття спостерігається інтерес до прабатьків з погляду їхнього впливу на розвиток онуків, формування моральних якостей і передавання традицій поколінь.

На думку О. Козаченко, місце бабусь та дідусів у сім'ї залежить від культурних, соціальних і особистих обставин. У традиційній сімейній системі вони відіграють ключову роль у підтримці сімейних зв'язків, передачі досвіду та вихованні молодших поколінь.

Розглянемо місце прабатьків залежно від структури сім'ї. У традиційній сім'ї прабатьки часто живуть разом з дітьми й онуками, посідають важливе місце в сімейній ієрархії. Вони беруть активну участь в ухваленні рішень та вихованні онуків.

У нуклеарній сім'ї прабатьки живуть окремо, їхній вплив зберігається через регулярні зустрічі, телефонні дзвінки та свята. Вони можуть бути менш залучені до повсякденного життя, але залишаються важливими фігурами для дітей.

Неповні сім'ї (батьки-одиначки, з розлученими батьками) – у таких сім'ях бабусі та дідусі часто стають сполучною ланкою, підтримують стабільність і допомагають дітям адаптуватися до змін.

У міжкультурних чи змішаних сім'ях прабатьки відіграють ключову роль у передачі культурних традицій і мови. Привчають онуків до традицій і звичаїв свого народу, прищеплюють любов до Батьківщини [6].

Отже, бабусі та дідусі посідають особливе місце в сім'ї. Їхня мудрість, досвід і любов можуть стати основою для гармонійної взаємодії всіх поколінь, якщо їхня роль буде адаптована до сучасних умов та інтересів усіх членів сім'ї.

На думку Е. Кадебської, І. Фаловської, вплив бабусь і дідусів на молодших членів сім'ї, їхній внесок у виховний потенціал сім'ї важко оцінити однозначно. Складні та суперечливі відносини пов'язують часом батьків та їхніх дорослих дітей і онуків. Психологічний клімат у сім'ї та характер впливу на дитину залежать від якості цих взаємин. Одностороннє домінування в сім'ї матері, бабусі по материнській лінії і поготив, постає як чинник, що збільшує ймовірність невротичних порушень у дітей.

Отримання нової внутрішньосімейної ролі (ролі бабусі чи дідуся) супроводжується істотною перебудовою ієрархії відносин, що склалася, пошуком гармонії виниклої соціальної ролі й уже наявних ролей (у жінок – ролі дружини, мами, свекрухи або тещі), які часто суперечать одна одній. Освоєння прабатьківського статусу потребує вироблення нової внутрішньої особистісної позиції.

Оптимальна готовність бабусь і дідусів полягає в усвідомленні власної особливої ролі. Батьки розуміють цінність онуків, поява яких означає новий етап їхнього життєвого шляху, підвищує

суспільний престиж, подовжує життєву перспективу, створює нові джерела задоволеності життям. Поряд із наданням деякої допомоги – побутової, матеріальної, бабусі та дідуся виступають у ролі сполучної ланки між минулим і сьогоденням сім'ї, передають традиції та перевірені цінності, оточують онуків любов'ю. Незрілість, неготовність прабатьків виражається в тому, що вони взагалі відмовляються від нової позиції, захищаються проти неї («дитина ваша», «нам теж ніхто не допомагав») або, навпаки, «із захопленням і старанністю» захоплюють, узурпують батьківську роль, позбавляючи її молодих батьків [5].

Згідно з О. Проскур'як, типологія прабатьків за внутрішньосімейними ролями включає класифікацію, яка допомагає виділити різні функції та способи участі прабатьків у сімейних відносинах і процесі виховання онуків. Кожен тип прабатьків виконує унікальні ролі залежно від їхнього ставлення до виховання дітей, їхнього соціального стану й особистих уподобань.

Роль «мудрого наставника» виконують прабатьки, які мають значний життєвий досвід і часто виступають у ролі вчителів та консультантів для молодших поколінь. Вони передають знання та життєві уроки, ґрунтуючись на своєму досвіді, що робить їх важливими постатями в житті онуків.

Роль «помічника». Прабатьки цього типу беруть активну участь у турботі про онуків, допомагають у догляді, вихованні або навіть у виконанні повсякденних справ. Вони можуть бути не такими активними у виховному процесі, але відіграють важливу роль у забезпеченні стабільності та підтримці в сім'ї.

Роль «психологічної підтримки». Такі прабатьки найбільше орієнтовані на емоційну підтримку та благополуччя онуків. Вони схильні бути більш м'якими та терпимими, надають дітям простір для особистих переживань і підтримують їх у складних ситуаціях.

У ролі «сторожа моральних норм» прабатьки беруть активну участь у виховному процесі, стежать за дотриманням моральних і норм поведінки в сім'ї. Вони забезпечують жорсткі, але справедливі правила, створені для формування характеру дітей.

Роль «відстороненого спостерігача» – прабатьки більш дистанційовані від виховання та життя онуків. Вони можуть віддавати перевагу участі спостерігача, надавати повну свободу батькам у вихованні й активно не втручатись у процеси [8].

Отже, типологія прабатьків за внутрішньосімейними ролями допомагає краще зрозуміти, як різні члени старшого покоління можуть впливати на виховання та соціалізацію онуків. Багато прабатьків виконують кілька ролей водночас, залежно від сімейних обставин і особистих уподобань. Роль прабатьків у сім'ї важлива, оскільки їхня участь допомагає формувати гармонійні відносини між поколіннями, зміцнювати сімейні традиції та цінності, а також підтримувати емоційний добробут дітей.

Дж. Робертсон визначила такі функції прабатьків:

- «присутності» – прабатьки відіграють роль емоційної опори для дітей і онуків, стабільності та непохитності. Вони можуть забезпечувати психологічну стабільність та передбачуваність у сімейному житті, надаючи дитині почуття безпеки;

- «сімейної національної гвардії» – прабатьки є носіями сімейних традицій, звичаїв і культурних цінностей, які вони передають своїм онукам. Це включає як формальні сімейні традиції, так і неформальні практики, що передаються від покоління до покоління;

- «збереження сімейної історії» – прабатьки стають моделями для наслідування, особливо у старшому віці, коли діти починають усвідомлювати цінність досвіду та мудрості старших поколінь;

- «арбітрів» – узгодження прабатьками сімейних цінностей, урегулювання внутрішньосімейних конфліктів [10].

Отже, прабатьки відіграють важливу роль у вихованні онуків. Вони виконують функції: «присутності»; «сімейної національної гвардії»; «збереження сімейної історії»; «арбітрів».

Прабатьки відіграють важливу роль у процесі первинної соціалізації молодого покоління. Вони впливають на розвиток особистості дитини, її адаптацію в суспільстві та передачу культурних і сімейних цінностей.

Згідно з О. Проскур'як, соціалізація особистості – це процес освоєння людиною соціальних норм, цінностей, ролей, моделей поведінки та культурних традицій, необхідних для функціонування в суспільстві. Вона є ключовим механізмом формування особистості та її адаптації в соціальному середовищі.

Первинна соціалізація здійснюється в дитинстві й охоплює базові навички взаємодії з навколишнім світом (мова, соціальні норми, мораль).

Вторинна соціалізація відбувається у зрілому віці, пов'язана з освоєнням нових соціальних ролей (студент, працівник, батько) і адаптацією до умов, що змінюються.

Вплив агентів соціалізації полягає у впливі сім'ї, освітніх установ, друзів та ЗМІ на соціалізацію особистості.

Соціалізація формує особистість, її світогляд, цінності та поведінкові навички. Вона забезпечує гармонійну взаємодію особистості та суспільства, створює умови для успішного виконання соціальних ролей. Без соціалізації неможливе існування людини як повноцінного члена суспільства.

Роль прабатьків у соціалізації дитини – це важливий аспект міжпоколінських відносин, у рамках якого прабатьки впливають на процес формування особистості дитини, передаючи культурні, моральні та соціальні цінності, а також беручи участь у вихованні та підтримці.

Дідуся онуки сприймають як постачальника інформації, як дорослого, з яким можна спілкуватися на будь-які теми, як радника. А бабусю – як

дорослу людину, яка турбується, опікується, хвилюється, як таку, хто може за необхідності замінити матір [8].

Як зазначають О. Літвінова, Д. Коломойчук, прабатьки відіграють значну роль у первинній соціалізації онуків, особливо в сім'ях, де їхня участь активна або змушена з різних причин.

Внесок прабатьків у первинну соціалізацію полягає в емоційній основі соціалізації. Прабатьки виражають безумовну любов та підтримку онукам.

Прабатьки виступають зберігачами традицій, звичаїв і сімейної історії, навчають дітей правил поведінки, передають моральні й етичні норми через оповідання, приклади та спільні дії.

Взаємодія з бабусями та дідусями допомагає дитині засвоїти моделі спілкування із представниками старшого покоління. Діти вчать поваги, терпіння та взаємодопомоги.

Формування когнітивних навичок – прабатьки читають, розповідають історії та діляться своїми знаннями, що стимулює уяву та розширює кругозір дитини.

Чинники, що визначають роль прабатьків у соціалізації.

Рівень залучення прабатьків у виховання онуків ділиться на активну та пасивну роль. У першому випадку прабатьки живуть разом із дитиною чи часто її бачать, відіграють значну роль у вихованні, у другому – зустрічі відбуваються рідше, але все одно залишаються важливими для формування прихильності та передачі цінностей онукам.

Відносини з батьками дитини впливають на роль прабатьків у соціалізації дитини. Гармонійні відносини між батьками та прабатьками сприяють узгодженості виховання, а дисгармонійні – призводять до розбіжностей у підходах, що ускладнює процес соціалізації.

Культурні та соціальні особливості – у деяких культурах бабусі та дідусі традиційно відіграють ключову роль у вихованні, особливо якщо батьки зайняті роботою.

До переваг участі прабатьків у первинній соціалізації відносять: поглиблення емоційного зв'язку між поколіннями; додаткове джерело знань та досвіду для дитини; створення сприятливої атмосфери для формування особистості [7].

Отже, роль прабатьків у первинній соціалізації онуків важлива. Вони надають дітям унікальний досвід, який неможливо отримати від інших членів сім'ї, зміцнюють зв'язок поколінь та сприяють гармонійному розвитку дитини.

Згідно з О. Васильченко, в аналізі та характеристиці власної «Я-концепції» людини похилого віку можна побачити описи дітей і онуків, розповіді про їхнє життя, акцентування уваги на їхніх успіхах і досягненнях. Така орієнтація зберігає перспективу особистісного розвитку, сприяє усвідомленню цінності свого «Я». Переорієнтація на внутрішньосімейні відносини є закономірним етапом психічного життя людини похилого віку. Організація сімейного побуту, вибір форми повсякден-

ної зайнятості становлять основний зміст життя на цьому етапі [2].

Як зауважує О. Вовчик-Блакитна, роль сім'ї для особистості прабатьків величезна, оскільки вона надає соціальну й емоційну підтримку, сприяє збереженню їхньої активності, самоповаги й почуття власної гідності.

Сім'я дає прабатькам відчуття, що вони важливі й улюблені. Спілкування з дітьми й онуками допомагає справлятися із самотністю та тривогою. Вона стає опорою у кризові моменти, як-от втрата чоловіка чи погіршення здоров'я.

Можливість ділитися життєвим досвідом і знаннями дає прабатькам відчуття своєї корисності та важливості для наступних поколінь. Участь у вихованні онуків посилює почуття відповідальності та значущості. Спілкування з молодшим поколінням допомагає прабатькам залишатися активними, цікавитися новими технологіями та трендами. Спільні свята, поїздки та традиції створюють відчуття включеності в сімейне життя. Прабатьки відчують задоволення від того, що вони є частиною ланцюжка поколінь. Радість спілкування з онуками наповнює життя сенсом. Визнання важливої ролі прабатьків в сім'ї зміцнює їхню самоповагу. Сімейні зв'язки допомагають прабатькам уникнути соціальної ізоляції. Сім'я дає почуття опори, що допомагає справлятися з віковими змінами та труднощами. Участь прабатьків у сімейному житті зміцнює сімейні узи. Спілкування з молодими членами сім'ї стимулює прабатьків до освоєння нових знань і навичок, наприклад сучасних технологій [4].

Отже, сім'я відіграє ключову роль у підтримці фізичного та психологічного здоров'я прабатьків. Вона допомагає їм почуватися значущими, корисними та залученими, а також дає можливість передавати свою спадщину. Підтримка та повага з боку сім'ї сприяють їхньому повноцінному та щасливому життю.

На думку М. Волошенко, стався перехід від розширеної сім'ї до нуклеарної, що призвело до зміни статусу прабатьків, тобто бабусь і дідусів. Сучасний ритм і спосіб життя не завжди дозволяє старшим членам сім'ї спілкуватися з онуками. Більшу частину свого часу діти зайняті в дитячих садках, школах, організаціях додаткової освіти або просто в компанії друзів, багато хто живе досить далеко чи просто не бачить необхідності у спілкуванні. Однак ставлення до дитини прабатьків принципово відрізняється від ставлення батька та матері [3].

С. Школьник зауважує, що виховання онуків прабатьками сприяє емоційній стабільності дитини, соціалізації та передачі сімейних цінностей і традицій [9].

С. Аніпченко зазначає, що прабатьки виконують функцію передачі культурних і сімейних цінностей. Вони зберігають сімейні традиції, національні звичаї та обряди. Прабатьки знайомлять онуків з історією сім'ї та її значенням. Допомагають у формуванні базових моральних принципів (чесність, повага, доброта), які стають основою поведінки дитини.

Прабатьки діляться мудрістю та знаннями, які вони набули протягом життя, допомагають онукам орієнтуватися у складних ситуаціях. Їхні настанови сприймаються більш м'яко й довірливо, ніж зауваження батьків.

Прабатьки розповідають історії про минуле, тим самим допомагають дитині краще зрозуміти своє походження та місце у світі.

Для дитини прабатьки можуть бути острівцем спокою в емоційно насиченому середовищі батьків. Взаємодія із прабатьками сприяє зміцненню почуття довіри до світу. Спілкування із прабатьками вчить дитину поваги до старшого покоління, що важливо в розвитку соціальних навичок.

У релігійних сім'ях прабатьки відіграють ключову роль у знайомстві дитини з духовними практиками та віруваннями. Вони допомагають онукам замислюватися про сенс життя, цінність часу та важливість взаємин [1].

Отже, прабатьки в первинній соціалізації забезпечують передачу досвіду та цінностей, формують емоційну основу для гармонійного розвитку особистості. Взаємодія із прабатьками збагачує молоде покоління, створює міжпоколінську спадкоємність та зміцнює сімейні зв'язки.

Висновки.

1. Внесок прабатьків у сім'ю залежить не тільки від віку, умов проживання людей похилого віку, а й від соціальних норм і суспільних потреб. Якісне спілкування поколінь має неоціненне значення як для молодших, так і для старших. Завдяки мудрості та досвіду прабатьки можуть принести користь усім членам сім'ї. Спілкування онуків із ними формує духовний світ дітей та їхню самооцінку, багато в чому впливає на становлення людини як особистості.

2. Первинна соціалізація відбувається в ранньому дитинстві. Роль прабатьків у первинній соціалізації важлива та безцінна. Внесок прабатьків у первинну соціалізацію полягає в емоційній основі соціалізації. Прабатьки виступають зберігачами традицій, звичаїв і сімейної історії. Взаємодія з бабусями та дідусями допомагає дитині засвоїти моделі спілкування із представниками старшого покоління. Спілкування із прабатьками сприяє формуванню когнітивних навичок, завдяки спільним іграм, читанню та заняттям творчістю.

Перспективи дослідження: у майбутньому ми плануємо досліджувати дану проблему, можливо, це буде вивчення типологічних характеристик прабатьків та їхнього впливу на взаємодію з онуками.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аніпченко С. Типи та функції прабатьків як агентів первинної соціалізації особистості в сім'ї. *Вісник Львівського університету*. Серія «Соціологічна». 2015. Вип. 9. С. 230–239.
2. Васильченко О. Прабатьківство: історія і перспективи дослідження. *Актуальні проблеми психології*: збірник наукових праць. 2018. № 2. С. 16–24.

3. Волошенко М. Фактори, що впливають на формування батьківства. *Габітус*. 2021. № 37. С. 65–68. DOI: 10.32843/2663-6085/2021/37.12.

4. Вовчик-Блакитна О. Міжпоколінна взаємодія в сім'ї як ресурс. *Актуальні проблеми психології*. 2019. Вип. 47. Т. 7. С. 80–91.

5. Кадебська Е., Фаловська І. Соціальна роль сім'ї як системи та її структурна характеристика. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Психологія*. 2023. № 1 (57). С. 18–23.

6. Козаченко О. Особливості взаємозв'язків у сучасній багатопоколінній сім'ї. *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*. 2018. Вип. 16. С. 609–612.

7. Літвінова О., Коломойчук Д. Психологічні відмінності у ставленні прабабків до своїх дітей та вну-

ків. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Психологія»*. 2017. Вип. 23. С. 66–75.

8. Проскур'як О. Історія дослідження феномену прабабківства. *Технології сучасної освіти*. 2017. № 1. С. 2–13.

9. Школьник С. Розв'язання спорів щодо участі баби та діда у вихованні онуків в Україні та країнах ЄС. *Society and Security*. 2025. № 3 (9). С. 34–39.

10. Robertson J.F. Grandmotherhood: a study of role concepts. *Journal of marriage and the family*. 2019. Vol. 39. P. 165–174.

Стаття надійшла в редакцію: 20.08.2025

Стаття прийнята: 07.09.2025

Опубліковано: 23.10.2025